

वेदान्तसम्मतम् अपवादस्वरूपम्(5Marks)

श्रीसदानन्दयोगीन्द्रसरस्वतीप्रणीतः"वेदान्तसारः"एकः

प्रकरणग्रन्थः।अस्मिन् ग्रन्थे अपवाद प्रसङ्गम् आलोचितम्। अधुना मया

वेदान्तसारसम्मतं अपवाद प्रसङ्गं लिख्यते।

"अपवादः नाम-रज्जुविवर्तस्य सर्पस्य रज्जुमात्रश्रवणं वस्तुविवर्तस्य अवस्तुनःअज्ञानादेः प्रपञ्चस्य वस्तुमात्रश्रवणम्।"अपवादो नाम कारणमात्रावशेषणं कार्यस्य,यथा रज्जौ

सर्पस्य,शुक्लौ रजतस्य वा प्रतीतो रज्जुविवर्तस्य सर्पस्य,शुक्तिविवर्तस्य रजतस्य वा अपवादः विनाशः, अधिष्ठानभूतरज्जुमात्रतया,शुक्तिमात्रतया वा अवस्थानम्, तथैव परमात्मवस्तुनि तं विवर्तभूताज्ञानादिमिथ्याप्रपञ्चस्य चैतन्यवस्तुमात्रावशेषतया अवस्थानम् एव अपवादः।इत्थं यथार्थरूपेण अवस्थिते वस्तुनि

मिथ्याप्रतीतिरूपान्यथाभावो द्विधा भवति, **परिणामभावः विवर्तभावश्च।**परिणामो नाम स्वकीयं यथार्थरूपं परित्यज्य स्वरूपान्तरासक्तिः,यथा दूधस्य दधिरूपसक्तिः।

विवर्तो नाम वस्तुनः स्वरूपपरित्यागेन वस्तुन्तरमिथ्याप्रतीतिः अध्यासः वा,यथा रज्जौ सर्पप्रतीतिः।तथा चोक्तम्-

"सतश्चतोऽहं न्याथाप्रथाविकार इत्युदीरितः।

अतश्चतोऽहं न्याथाप्रथा विवर्त इत्युदाहृतः।।"समग्रसांसारिकप्रपञ्चस्य लयप्रकारो

वर्णयन् आह, तथाहि। यद् एतच्छतुर्विधसकलसूलशरीरजातं सुख-दुःखादिकं

भोगायतनं,तं भोग्यरूपम् अन्नपानादिकं भूरादिचतुर्दशलोकसहितं

भुवनत्रयम्,तदाश्रयभूतं सर्वं ब्रह्माण्डं स्वकारणभूतेषु पक्षीकृतमहाभूतेषु

विलीयते।तानि च पक्षीकृतानि महाभूतानि शब्द रूपरसगन्धस्पर्शविषयसहितानि

सूक्ष्मशरीरानि सप्तदशवयवानि स्वकारणेषु अपक्षीकृतमहाभूतेषु विलीयन्ते। तानि च

अपक्षीकृतभूतानि सञ्चादिगुणसहितानि सर्वाण्येव स्वकारणभूते अज्ञानोपहिते

चैतन्ये लीनानि भवन्ति।तच्छाब्दानं तदुपहितचैतन्यं ईश्वरादिकं च स्वाधारभूते

अनुपहिते तुरीयचैतन्ये विलीयते। एवम् अन्ते तुरीयचैतन्यं ब्रह्मैव अवशिष्यते।

अयमेव कार्यस्य कारणमात्रावशेषणमपवादः।